

GÖSTA BOHMAN:

Ödesår

– Betraktelser kring en bok – I

Det norska Arbeiderpartiets f d partisekreterare, Haakon Lie, har gett ut boken "Skjebneår 1945–1950".

Det var då Marshallplanen genomfördes och NATO kom till. Men också de år då de östeuropeiska staterna isolerades från det övriga Europa. (En fortsättning på denna artikel publiceras i SvT nr 7/86.)

Gösta Bohman är riksdagsman, tidigare ordförande i Moderata Samlingspartiet och ekonomiminister.

”De nordmenn som i dag og i morgen skal treffe skjebnetunge avgjørelser for landet vårt, vil ikke stå på en opplyst scene; de vil ikke kjenne framtiden. ... Hva vi må håpe på er at de vil gjøre det under ansvar for landet og med mod til å lede. Her tror jeg de vil ha mye å lære av skjebneårene i etterkrigstiden, som kanskje var våre beste år.”

Så skriver den förutvarande partisekreteraren i det norska Arbeiderpartiet, Haakon Lie, i sin i höstas utkomna bok ”Skjebneår 1945–1950” (Tiden Norsk Forlag 1985).

Orden skulle lika väl kunna gälla oss svenskar. Med den stora skillnaden likväl att de efterkrigsår Haakon Lie skildrar förmodligen är långt mera levande för dagens norska generation än för den svenska. Vi mötte inte på samma gastkramande sätt som våra norska vänner andra världskrigets katastrof och den omvälvning i det gamla Europa som sedan följde.

”Skjebneår” är den senaste av Lies skildringar av den politiska utvecklingen i Europa från 1920-talet och fram till våra dagar. Få nordiska politiker torde vara mera ägnade än han att teckna Europas historia under dessa år. Hans centrala ställning i norsk och internationell arbetarrörelse, hans starka sociala patos, hans djupt demokratiska nationella övertygelse och den roll han själv spelade under dessa skickelsedigra årtionden ger honom större möjligheter än flertalet andra att forma en bild av den dramatiska utvecklingen.

Visserligen får en politiskt neutral läsare en känsla av att det för Lie i stort sett inte fanns någonting utanför kretsen av socialdemokratiska politiker och re-

geringar. Men under de år han skildrar styrdes alla de skandinaviska länderna av socialdemokratiska regeringar. Det var bland socialdemokratiska politiker han främst verkade. Det var hos dem han hämtade det tunga underlaget för sin bok. I den mån borgerliga politiker och partier förekommer, är det periferiskt och i inskjutna bisatser. Allt tyder emellertid på att han strävat efter objektivitet, när han öst ur de källor som stått till förfogande. Trovärdigheten i det han återger förefaller övertygande.

Det land till vilket den lagliga norska London-regeringen återvände den 18 maj 1945 och övertog ledningen efter Hjemmefronten befann sig i ett närmast katastrofalt läge. En tysk armé på 360 000 man stod fortfarande under vapen i Norge. Där fanns också 130 000 utländska krigsfångar och utsvultna slavarbetare. Från skog och fjäll kom 40 000 "Milorgjegere med stenguns i hendene". 10 000 norska polissoldater och 46 000 civila norrmän återvände från Sverige.

Den långsiktiga strategin bakom Sovjets politik blev allt tydligare.

Från de tyska koncentrationslägren kom 8 000 tillbaka. Över 100 000 norrmän hade arbetat på tyska anläggningar inom Norge och stod plötsligt utan arbete, många utan bostad. 46 000 hade tvångsförflyttats söderut från Finnmark och Nord-Troms. Den norska samhällsstrukturen var sönderbruten. Omkring 90 000 medborgare placerades på de anklagades bänk för sitt samarbete i en eller annan form med ockupationsmakten.

Haakon Lie skildrar med beundran

den saneringsprocess som tog sin början. Hur Hjemmefronten omedelbart överlämnade makten till den lagliga regeringen, hur den riksdag som i april 1940 hade ajournerats åter väcktes till liv med ett klubbslag av den alltjämt sittande stortingspresidenten C J Hambro och med orden: "Det 89de ordentlige Storting gjenopptar sine forhandlinger som ble avbrutt på Elverum 9 april 1940." Samt bakgrunden till att statsminister Johan Nygaardsvold, som under hela kriget lett den norska exilregeringen i London, nu tvingades avgå och ersattes av Einar Gerhardsen.

Europa efter kriget

Vid krigsslutet stod Sovjets prestige på toppen. Beundran över de ryska krigsin satserna kom till uttryck i fredsslutets hela Europa. Det präglade synen på de europeiska kommunistpartierna, som åter betraktades som demokratiskt rumsrena. År 1945 förde Stalin det internationella samarbetets talan. Kommunistpartiernas mål sades vara att trygga demokratin och att med fredliga medel bygga ett bättre samhälle. Kommunisterna hade "lagt hele sin gamle ideologi i en fryseboks". Nära samarbete mellan socialistiska, socialdemokratiska och kommunistiska partier framstod i detta läge som naturligt. Den första norska regeringen efter krigsslutet blev en samlingsregering, i vilken även kommunisterna ingick. Liknande företeelser gjorde sig gällande på andra håll i Europa.

Efter fredens varma vår följde emellertid motsättningarnas höstliga kyla. Den långsiktiga strategin bakom Sovjets politik blev allt tydligare, inte minst sedan det visat sig att entusiasmen över de

ryska militära framgångarna inte fick motsvarande inrikespolitiska följder i länder med ryska ockupationsarméer. Stalin fann sig tvärtom överallt möta växande motstånd mot de kommunistiska lydpartierna. Kraven på att dessa skulle betraktas som Kremles "forlengede arm" skärptes. Genom en systematisk folkfrontspolitik började Sovjet målmedvetet bygga under för kommunistiskt maktövertagande samt konsolidering och utvidgning av sin öststatspolitik över Europa. Angrepp på "höger-socialdemokrater" för "imperialistiska strävanden" blev allt vanligare. Den nationella solidaritet över partigränserna som byggts upp inom motståndsrörelser i det härtagna Europa bröts ned, när folkfrontsstrategins konsekvenser blev allt tydligare och när demokratiska politiker som efter krigsslutet medverkat i regeringsställning likviderades och ersattes av sovjetiska marionetter.

Aldrig förr – säger Haakon Lie – har "en kombinasjon av brutal utpressing og åpenlys korrupsjon med større hell blitt brukt som politiske kampmidler. Opposisjonelle mistet arbeid og bolig. ... Det hemmelige politiet ble brukt til å oppspore og 'avsløre' tjenestemenn og politikere. ... Overgrepene ble alltid forklart med at 'demokratiet' måtte forsvares ... Som om noen kunne drømme om å lage kupp i et land besatt av Den røde armé!"

Rumänien, Bulgarien, Ungern samt senare Polen och Tjeckoslovakien gick samma process till mötes. Iran, Turkiet, Grekland och i ett visst skede även Norge utsattes för hårda ryska påtryckningar. För många framstod den sovjetiska expansionsstrategin som nära nog

ödesbestämd. De västliga demokratier som alltjämt bar skäl för namnet var passiva och tycktes mer eller mindre lamslagna inför det som pågick.

Vad som bidrog till att hämma den ryska maktpolitiken var – gör Lie gällande – bla Churchills sk järnridåtal i Fulton, Missouri, den 6 mars 1946 samt den sk Trumandoktrin som lanserades av president Harry S Truman i ett kongresstal den 12 mars 1947.

Dagens Europa var – hade Churchill strukit under – inte det frigiorda Europa som demokratierna kämpat för att bygga upp. Hotet mot demokratin måste mötas med gemensamt försvar mellan Förenta Staterna, Storbritannien och det brittiska samväldet. Fred och frihet kunde tryggas bara om västs demokratier visade fasthet. Det var – slog Churchill fast – det enda Stalin hade respekt för.

Truman gick längre. Han lovade i sitt tal att Amerika skulle stödja alla folk som kämpade för sin frihet mot inre eller yttre tryck. Han lovade fullt stöd till regeringarna i Grekland och Turkiet och gav därmed dessa länder möjlighet att motstå den sovjetiska utpressningspolitiken.

Men på många håll i väst kritiserades både Churchill och Truman. Deras framträdande betraktades som en krigsförklaring. De påstods hota freden och samförståndet i Europa. Haakon Lie hävdar att effekten blev den rakt motsatta. De två statsmännen gav var och en på sitt sätt och med de skilda maktmedel som stod till deras förfogande ett bidrag till freden. "For første gang erklærte dets (Amerikas) president seg villig til i *fredstid* å garantere et annet lands sikkerhet."

Vi kan inte med säkerhet veta – säger

Lie – om Churchills Fulton-tal ”førte til att Stalin trakk sine tropper ut av Iran. Trolig vil vi aldri få vite det.” Inte heller om Trumans tal den 12 mars 1947 ledde till att trycket på Norge, Turkiet och Grekland föll bort eller minskade. Men det finns anledning att tro detta – menar Lie. Kanske försenades också den sovjetiska maktkonsolideringen i Ungern och Tjeckoslovakien. Det tog i varje fall längre tid än man tidigare befarat innan den var genomförd.

Sedan en labourregering tillträtt i Storbritannien och Ernest Bevin blivit dess utrikesminister, markerades ytterligare västmakternas strävan att förhindra fortsatt sovjetiskt framträngande.

Lie uttrycker sin stora besvikelse över att hans egna landsmän – och vi här uppe i Norden över huvud taget – ägnade så begränsat intresse åt vad som

Iran, Turkiet, Grekland och även Norge utsattes för hårda ryska påtryckningar.

hände i andra europeiska länder. Vi tycktes ha nog med egna problem och betraktade det som mer eller mindre naturligt att Sovjet med stöd av sina framskjutna militära styrkor och i strid med Jalta-överenskommelsen hårdhänt avskaffade den demokrati vars återuppbyggnad varit ett av de grundläggande målen för kriget mot Hitler.

Lie har därför inte mycket till övers för den kritik som den hårdnande västpolitiken rönnte såväl inom den norska socialdemokratiska regeringen som i Lies eget Arbeiderparti.

Den norska pressen hade i stort sett inte någonting att säga om det sovjetiska maktövertagandet i Rumänien och Bulgarien. Inte en enda norsk tidning, ingen organisation och ingen politiker kritiserade Sovjet, när Stalin lade beslag på Rutenien – en stor del av Tjeckoslovakien. Men när ”Hitler reiste sine krav om Sudetområdet, og tok det”, då hade Europa ”stått i kok”.

Brobyggarna

I regeringen Gerhardsens första regeringsförklaring hade inte funnits ett enda ord om vilken utrikespolitik regeringen önskade föra. Blott inrikespolitiska problem behandlades. Efter den 9 april 1940 var ordet ”neutralitet” så belastat att det måste ersättas med ett nytt begrepp, ”brobygging”. Medan man under kriget talat om ”atlantiskt samarbeite” i krig som i fred, fick den atlantiska politiken efter kriget vika för ”brobyggingslinjen”. – ”Som et lite, fredselskende folk hadde vi en rolle å spille som brobyggere mellom De Store.”

Det var Trygve Lie – då utrikesminister – som under kriget varit främste talesman för atlantpolitiken. Samme man gick nu in för att göra brobyggandet till officiell norsk utrikespolitik. Denna hans inställning hade medverkat till att han inför sovjetiska önskemål om baser på Spetsbergen uttalat sig så försiktigt och svävande att ryssarna tyckt sig möta förståelse och därför givit honom sitt stöd vid val till generalsekreterare i FN. I sistnämnda egenskap drev han – även när den norska regeringen sedermera svängde – brobyggnadspolitik till dess att han inom FN fått klara belägg för hur Sovjet obstruerade FN:s fredsbe-

varande politik. Då – till sist – svängde även han.

I boken kan man följa det norska folket på dess Canossavandring från förkrigstidens neutralitetspolitik över krigsårens atlantpolitik till efterkrigsårens brobyggnadspolitik samt vidare till en säkerhetspolitik rotad i ett västligt demokratiskt politiskt-militärt samarbete. Men ända in i det sista fanns inom Arbeiderpartiets stortingsgrupp röster för isolerad neutralitetspolitik av förkrigsårens modell med eller utan försvarspolitiskt samarbete med de övriga skandinaviska länderna.

Haakon Lie talar om en "gammel tradisjon i partiet – en kombinasjon av nasjonalisme, pasifisme og nøytralisme som var blitt vesentlig styrket etter det fredelige unionsoppgjøret i 1905". Medan majoriteten inom regeringen och hela partiledningen under efterkrigsåren samlades i strävan att bygga upp ett effektivt norskt försvar, återstod fortfarande en minoritetsflygel som hade svårt att frigöra sig från den starka bindning till Sovjetunionen som präglade Arbeiderpartiet efter den ryska revolutionen. Skilda meningar kvarstod om utrikes- och säkerhetspolitiken. "... denne dragkampen står på den dag i dag".

Vad fanns dessa år kvar – frågar sig Haakon Lie – av det allierade samarbetet från krigsåren? Europa var inte bara ekonomiskt ruinerat. Det hotades också av en ny diktatur. Det militära samarbetet tillhörde det förflutna. Det politiska hade alltid haltat. Stalin hade redan i februari 1946, innan Churchill höll sitt Fulton-tal, tillkännagivit för det ryska folket att Sovjet måste rusta upp. I stället för mat och bostäder hade han lovat en utar-

mad nation miljoner ton stål och olja. Han hade stängt gränserna och satt igång en hatkampanj mot sina tidigare allierade. Han konsoliderade sina militära vinster.

Marshallplanen

Fortfarande två år efter kriget låg Tyskland i ruiner. För att hålla folket vid liv, fick livsmedel tillföras från britter och amerikanare. Det tyska jordbruksområdet låg i den sovjetiska zonen. Tyskarna hade inte mat för dagen, inte tak över huvudet. I Frankrike och Italien härjade inflationen. Den ena strejkvågen avlöste den andra.

Detta var läget i Europa våren 1947. Det hade förvärrats av torka sommaren 1946. Vintern 1947 blev en av de värsta "i mans minne". I England frös en och en halv miljon får ihjäl. Brödransonering infördes, något som Storbritannien inte hade under hela kriget. Kol kom inte fram, järnvägarna var blockerade av snö, vattenvägarna frös igen, fabriker stod i brist på bränsle. Folk huttrade och frös. Så kom en ny torksommar, som drabbade hela Europa från Italien till Norge.

I Amerika fanns gröda och livsmedel. Men lend-lease och UNRRA-hjälp hade upphört. Dollarreserverna i Europas banker var uttömda.

I den situationen höll den amerikanske utrikesministern George Marshall efter en genomresa i Europa ett tacktal för sin doktorsgrad vid Harvarduniversitetet. Få anade då att hans tal skulle få så vittgående konsekvenser som visade sig bli fallet. Jag citerar Marshall enligt Lies tolkning: – Europa stod inför ett allmänt ekonomiskt sammanbrott. Förenta Sta-

terna måste förklara sig villiga att ge ekonomiskt stöd till återuppbyggnaden under de kommande 3–4 åren. Ansvaret för uppbyggnadsprocessen vilade emellertid på européerna själva. De måste ta initiativet och utforma ett gemensamt återuppbyggnadsprogram, som USA kunde finansiellt stödja. Alla länder i Europa borde om möjligt gå samman om ett sådant program samt om en begäran om amerikanskt stöd.

Truman-doktrinen hade betraktats som en varning – menar Lie. Marshalls tal var en inbjudan till samarbete. "Døren ble slått opp på vid vegg for alle land fra Atlanteren til Ural. Vi vet ikke om Marshall trodde at Sovjet-regjeringen ville ta imot en utstrakt hand. Men innbydelsen lå der, selv om den var ledsaget av en beskjed om att sabotasje av planen ikke ville bli godtatt."

Marshall-talet väckte emellertid ingalunda samma uppmärksamhet som Chur-

Stalin stängde gränserna och satte igång en hatkampanj mot sina tidigare allierade.

chills och Trumans. Det "gikk nærmest hus forbi". Men en politiker insåg vad Marshalls löfte var värt. Det var Ernest Bevin i Storbritannien, vilken Haakon Lie hyllar som en av efterkrigstidens största politiker. Bevin flög två veckor efter Marshall-talet till Paris för ett möte med den franske utrikesministern Georges Bidault. Följden blev en inbjudan dagen därefter till Sovjets utrikesminister Molotov om överläggningar om det amerikanska initiativet.

"For en gangs skyld" fick även Molo-

tov bråttom. Redan den 22 juni tackade han ja och den 27 öppnades förhandlingarna mellan de tre utrikesministrarna i Paris. Den 2 juli bröt förhandlingarna samman. Molotov hade kommit med ett förslag av 89 experter. Det hade väckt stora förhoppningar om ett pånyttfött gemensamt ekonomiskt samarbete. Resultatet blev det rakt motsatta. Sovjet ville gärna ha amerikanska dollar men inte någon gemensam europeisk planläggning. Varje land skulle göra sin egen plan. Amerikas uppgift skulle vara att till de olika länderna fördela de pengar dessa ansåg sig behöva. En gemensam återuppbyggnadsplan betraktade Molotov som en inblandning i den nationella suveräniteten. "Molotov slo døren igjen med et smell; han advarte mot enhver form for aksjonsplan: 'Den ville ikke føre til en samling eller gjenoppbygging av Europa, men til en deling av Europa i to grupperinger.'"

Bevin svarade att ingen mera än han hade strävat efter en ekonomisk och politisk samling i Europa. Och han tog omedelbart efter det misslyckade Paris-mötet de första stegen för att skapa förutsättningar för det återuppbyggnadsprogram Marshall skisserat. 22 av de europeiska staterna inbjöds till konferens. Bara tre ställdes utanför, Spanien och Tyskland samt Sovjet, som redan tackat nej.

Hur skulle de östeuropeiska staterna svara? Den tjeckiska regeringen tackade enhälligt och snabbt ja – kanske för att Beneš och Masaryk ville få frågan avgjord, innan Kreml hunnit blanda sig i regeringens handlande. Det hjälpte inte. Statsminister Gottwald kallades till Moskva och fick besked om att deltagan-

de i överläggningar om Marshall-planen skulle betraktas som en sovjetfientlig handling.

Den polska regeringen var också den inställd på att ta del i återuppbyggnadsprogrammet. Men även här kom det sovjetiska vetot. Den polska regeringen avböjde men med en varm önskan om att Polen skulle få omfattande ekonomisk hjälp från USA.

Även den ungerska regeringen önskade delta. Sovjet lade också här hinder i vägen och meddelade att det ungerska krigsskadeståndet till Sovjet skulle öka med 100 miljoner dollar och att ungerska krigsfångar inte skulle bli frisläppta, om regeringen svarade ja.

Sedan den finska riksdagens utrikeskommitté med 10 röster mot 5 rekommenderat att en "ekonomisk delegation" skulle sändas till Marshall-konferensen, gav president Paasikivi regeringen besked om att svaret måste bli det motsatta. Bakgrunden var – säger Lie – att den sovjetiska kontrollkommissionen låtit meddela att Sovjet väntade sig att Finland icke skulle delta.

Skandinavisk tvehågsenhet

Bevin uttryckte tvivel rörande Norges och Sveriges medverkan. Detta visade sig berättigat. "Vi behövde inga bidrag, men även hos oss var dollarbristen ett faktum ...", skrev Tage Erlander i sin bok "1940–1949". Ernst Wigforss var förmodligen – säger Haakon Lie – långt mera skeptisk än Erlander. Däremot intog "merkelig nok" Östen Undén en mer vänlig hållning, blott förhandlingarna icke skedde "i former som tvang Sverige til å ta stilling i en øst-vest-konfrontasjon".

Samma problem hade Halvard Lange, ny norsk utrikesminister efter Trygve Lie. Ett ja till det amerikanska initiativet skulle ju betyda att Norge "måtte foreta ett valg mellom de to supermaktene, nå da Molotov hadde sagt Nei. Brobyggingspolitikken var kommet i en farezone."

Ekonomiskt var det klart vad den norska regeringen borde svara. Politiskt var valet svårare. I en första omgång underordnades de ekonomiska argumenten de utrikespolitiska.

De skandinaviska utrikesministrarna träffades i Köpenhamn den 10 juli och blev där ense om att icke sända regeringsmedlemmar till Paris utan blott ekonomiska och handelspolitiska experter. Därmed skulle markeras att deltagandet icke fick betraktas som ett politiskt ställningstagande. Norrmännen var mest negativa. Detta avspeglades i norsk press, främst i den socialdemokratiska. En

Deltagande i överläggningar om Marshall-planen betraktades som sovjetfientlig handling.

enda tidning, Arbeiderbladet, intog en positiv hållning.

I ett memorandum till den amerikanske presidenten kommenterade State Departments George Kennan detta med de målande orden: "... particularly the Scandinavians, are pathologically timorous about the Russians."

I slutet av augusti samma år ägde en Nordisk Arbeiderkongress rum i Oslo. Ernst Wigforss talade om ekonomisk demokrati men uttryckte i förbigående starka betänkligheter inför Marshall-ini-

tiativet. Halvard Lange betonade att Norden icke fick bli inblandat i ett "politisk betont motsetningsforhold til Sovjetunionen og de østeuropeiske landene". Östen Undén uttalade sin anslutning här till och skrev i sina privata anteckningar att "Haakon Lie hade opponerat sig mot Lange och Undén".

Och det hade Lie förvisso gjort. Låt mig citera några rader ur hans starkt känslobetona inlägg:

"Siden den annen verdenskrig har Sovjet tatt over halve Polen, Estland, Latvia, Litauen, Rutenia, Bessarabia, Petsamo-området og Det karelske neset i Finland. Samtidig har det omdannet Romania og Bulgaria til rene vasallstater. Polen og Ungern har ennå et skinn av uavhengighet, men hvor lenge vil det vare? Selv Tsjekkoslovakia måtte bøye seg for russisk diktat, slik tilfelle var, da landet ble tvunget til å ta avstand fra Marshallplanen. I FN har Sovjet lagt ned 20 veto og lammer derved fredsorganisasjonens handleevne. Det holder seg utenfor FNs særorganisasjoner, hvor Lange nevnte vi måtte yte en særlig innsats. Bevisst splitter Kreml Tyskland og tar strupetak på de socialdemokratiske partiene i Øst-Europa. Vi kan ikke stå nøytrale og passive overfor denne prosessen. Nordisk arbeiderbevegelse må være aktivt med for å reise en front mot diktaturet i øst, og det kan den bare gjøre gjennom ett nært samarbeid med de vestlige demokratiene."

Halvard Lange kommenterade: "Haakon Lie ble stående som en ensom røst i diskusjonen på denne konferansen."

Medan det pratades i Oslo, arbetades det i Paris. Resultatet blev det gemensamma program som lades till grund för det amerikanska stödet.

Järnridåns Europa

Så kom det definitiva sovjetiska svaret. Den i maj 1943 av Stalin upplösta Kom-

munistiska Internationalen (Komintern) ersattes nu av Kommunistpartiernas Informationsbyrå (Kominform) med säte i Belgrad. Kominform skulle enligt Stalin var det partipolitiska underlaget för en enhetlig internationell front. Varje avvikande politik skulle betraktas som "förräderi".

Riktlinjerna för kommunistpartiernas strategi mot Marshallplanen hade dragits upp av Georgi Malenkov och Andrej Sjdanov. Den utgjorde – menar Lie – "en politisk krigserklaring til hele den vestlige verden" och byggde i allt väsentligt på följande teser: – Världen är uppdelad i två läger: det imperialistiska och anti-demokratiska på den ena sidan, det anti-imperialistiska och demokratiska på den andra. I det förstnämnda ingår USA, Frankrike och Storbritannien samt länder och rörelser som stöder Marshallplanen. USA är den drivande kraften. Dess syfte är att förbereda ett nytt imperialistiskt krig, att bekämpa socialism och demokrati samt att understödja reaktionära och anti-demokratiska fascistiska regimer och rörelser. Det demokratiska lägret däremot omfattar alla anti-fascistiska krafter och är baserat på Sovjetunionen och folkdemokratierna.

Tillåt mig att här skjuta in några aktuella personliga slutsatser: Idag – år 1986 – är tonen i sovjetiska internationella aktstycken onekligen något mer modulerad. Men melodin är i stort sett densamma. Den terminologi som användes vid beskrivningen av egna ädla syften och motståndarens illvilja skiljer sig inte nämnvärt. Några av oss drar sig säkert till minnes den hejdlösa hyllning som den blivande svenske kommunistledaren C H Hermansson – sedermera ett

slags kelgris även i borgerliga läger – ägnade Josef Stalin vid dennes död under det kalla krigets 1950-tal. Mer eller mindre officiella Kreml-röster nyttjar gentemot Sverige ord som "höger-borgerliga" svenska krafter, vilka sägs vilja blåsa upp obefintliga problem för att nedsvärta Sovjets "freds-älskande politik". Och de hälsar med tillfredsställelse att "vänsterkrafterna" vann 1985 års val. De hoppas att Sverige skall "vidga" den svenska neutralitetspolitiken genom ett närmare samarbete med Sovjet.

Salig Isaks ord och Jakobs röst och Esaus händer ger eko även i dagens värld!

Efter Kominforms bildande talades inte längre om en fredlig väg till socialism. Kampen mot Marshall-planen och dess anhängare blev den centrala uppgiften för kommunistpartierna i alla länder. En järnridå sänktes tvärsigenom Europa. Det samarbete mellan västmakterna och Sovjetunionen som Hitlers angrepp på Sovjet hade utlöst var nu – skriver Lie – "definitivt slutt".

En ny kommunistisk offensiv följde. Demonstrationer, sabotage och strejker hotade att både ekonomiskt och politiskt förlama främst Frankrike och Italien. I Frankrike måste trupper kallas in för att svara för ordningen. Företag, gruvor och järnvägsstationer besattes, tåg bringades spåra ur och sabotagevågen sköljde över landet.

Demokratiernas svar

Hotet mot ordning och samhälle fick emellertid motsatt resultat. Det förstärkte motståndet inom demokratierna och underlättade såväl Marshall-planens genomförande som det nya Tysklands

inlemmande bland de demokratiska staterna.

När Ernest Bevin efter ett utrikesministermöte i London i december 1947 tog avsked av Molotov, talade han klartext. Enligt Lie hänvisade han först till det stöd brittiska Labour en gång givit den ryska revolutionen och tillade – med Lies ord:

"Dere driver ett meget farligt spill, herr Molotov. ... Hvis det kommer till krig mellom dere og Amerika i Det fjerne østen, da kan det hende at vi blir stående nøytrale. Men hvis krig bryter ut i vest, da skal vi stå ved Amerikas side. Ta ikke feil på det punktet. Det vil bety slutten på Russland og din revolusjon. Så vær snill ikke å provosere på denne måten, fortell oss hva dere tar sikte på. Hva er det dere vil?"

Det visade sig inte lätt att driva Marshall-planen genom det norska Stortinget. Den reserverade svenska inställning-

Ernst Wigforss var starkt betänklig inför Marshall-planen.

en spelade därvid en roll. Detta framgick klart vid de överläggningar som ägde rum på nordisk basis kring årsskiftet 1947–48 och inte minst vid den nordiska socialdemokratiska samarbetskommitténs möte i Stockholm i början av februari – ett sammanträde som det svenska partiet till en början inte ville veta av men till sist förklarade sig berett att medverka i. Trots Tage Erlanders ursprungliga mycket skeptiska inställning.

Vad var det – frågar Haakon Lie – som bidrog till den svenska negativa hållningen till en konferens om "det mest framsynte program vi har sett i moderne tid"? Han ger själv svaret. – I det

ögonblick Marshall-planen fick ett politiskt innehåll, måste det svenska socialdemokratiska partiets svar bli avvisande. Svensk neutralitetspolitik var i farozonen: "Her gjaldt det å være på vakt."

Under intryck av händelseutvecklingen ute i Europa avtog Sveriges skepsis. Det är med stor tillfredsställelse – förklarade Tage Erlander bara några dagar senare – som vi kan konstatera att den stora amerikanska republikens initiativ lett till en inventering av Europas resurser och anvisat hur dessa skall användas för att välståndet åter skall börja blomstra i vår världsdal.

Likväl gav fortfarande svenska röster – Östen Undén och Gustav Möllers – uttryck för tveksamhet. Jag kan inte –

Kampen mot Marshall-planen blev den centrala uppgiften för kommunistpartierna i alla länder.

förklarade Gustav Möller – "förorda en politik som skapar grund för rysk misstänksamhet mot Sverige".

Nästan tre år efter den Röda Arméns inmarsch i Polen och Ungern fanns inget som tydde på att Sovjet betraktades som befriare. I Tjeckoslovakien förlorade kommunisterna mark. Borgerliga socialdemokratiska politiker vågade öppet opponera sig. To m vissa kommunistpartier hade hälsat Marshall-planen välkommen. Utvecklingen i Ungern hade gått i klart anti-kommunistisk riktning vid de val som där ägt rum. Dessa tendenser utgjorde bakgrunden till den "politiska ockupation" av Tjeckoslovakien som tog sin början i februari 1948, till den

framställning som riktades till Finland om ett gemensamt militäravtal samt till den kris som drabbade fyrmaktsavtalet om Berlin.

Ett västeuropeiskt återuppbyggnadsarbete hotade Sovjets expansion. Som så många gånger tidigare – och senare – kom emellertid Sovjets eget handlande att förstärka de västeuropeiska samarbetet.

Tjeckoslovakien var ett med Sovjet allierat land, styrt av en regering som i mellanfolkliga sammanhang följde Sovjets politik. Där fanns inge "reaksjonære, folkefiendtlige krefter som truet demokratiet". Tjeckoslovakien hade av kommunisterna framställts som ett mönsterland för en granne till Sovjet. Det var mot denna nation som Sovjet nu riktade det nakna våldets politik.

Krisåret 1948

Västs genmäle lät inte vänta på sig. Den 17 mars undertecknade Storbritannien, Frankrike, Belgien, Nederländerna och Luxembourg ett 50-årsavtal om gemensamt försvar. Samma dag införde Förenta Staterna värnplikt. Fyra miljarder dollar beviljades för första årets Marshallhjälp. I Berlin förberedde de västallierade en sammanslagning av sina ockupationszoner till en ekonomisk enhet. Västtyskland bereddes möjlighet att ta del av Marshall-planen. En västtysk regering var på väg.

Den 20 mars svarade Sovjet med att sätta den allierade kontrollkommissionen ur funktion. De första blockaderna mot de amerikanska och brittiska militärtransporterna till Berlin vidtogs. "Vi sto foran en blokade som brakte Europa på kanten av krig."

Samma dag som krisen sattes på sin spets i Prag hade den finske presidenten fått ett personligt brev från Stalin med begäran om ett militäravtal. Rykesspridningen om sovjetiska åtgärder gentemot både Danmark och Norge tog fart.

Utanför kommunisternas led har jag – säger Lie – bara träffat två politiker, norrmannen Kåre Fostervoll och svensken Gunnar Myrdal, vilka hävdade att Prag-kuppen var "et rent indropolitisk oppgjør". – Folk som inte var tyngda av så mycket lärdom förstod däremot att det var det sista demokratiska landet inom Stalins maktsfär som nu blev "slukt rått".

I Helsingfors gick det inte som många befarat. Stalin mötte politiker med annan hållning än den han träffat i Prag. Militära styrkor drogs samman kring Helsingfors till följd av rykten om att det finska kommunistpartiet skulle mobilisera massorna för ett kuppöversök. Utanför presidentpalatset ankrade kanonbåtar upp. Riksdagen kallades samman. Utanför kommunistpartiet var det icke någon som var beredd att godta en pakt lik den Rumänien och Ungern undertecknat. Finnarna formade sin egen vänskaps- och stödpakt, som begränsade de finska förpliktelserna till ett minimum. Och Stalin godtog till sist det finska utkastet. "Det var mer enn finsk sisu som fikk ham til å bakke ut."

Lie frågar mot bakgrunden av den norska reaktionen: "Hva ville *norsk nøytralitet* telle i Kreml, når ikke Tsjekkoslovakia ble respektert? Hva var norsk brobygging verd ...?" Halvard Lange hade länge vidhållit den utrikespolitiska kurs han tagit över efter Trygve Lie och också den varma vänskap som

rått mellan Masaryk och Lie. Nu rasade hans världsbild samman. Öppet förklarade han att det var ren och skär lögn att Masaryk begått självmord.

Statsminister Gerhardsen hävdade i ett dramatiskt tal den sista februari att den viktigaste uppgiften i kampen för Norges självständighet, för demokrati och rättssäkerhet var att reducera kommunisternas inflytande. I Stockholm talade Tage Erlander samma språk: "Förhållandena har utvecklat sig så att kampen mot de svenska kommunisterna blir en del av vakthållningen kring Sveriges frihet och oberoende." I Köpenhamn användes ännu tydligare ordval: Kommunisterna var "landsforrædere".

Idag kan vi konstatera att det runnit bra mycket vatten under Norrebro sedan dess!

Haakon Lie uppger att Östen Undén den 9 mars fått en varning från den ungerske Stockholms-ambassadören att kupper liknande den som ägt rum i Prag förbereddes i Helsingfors, Köpenhamn och Oslo. Lie återger också Tage Erlanders noteringar i sin dagbok rörande den omfattande rykesspridningen via diplomatiska rapporter: "De flesta talar om nära förestående ryska framstötter mot Skandinavien. Det hela verkar fullständigt orimligt men kommunistpartiernas uppträdande både här och i Finland verkar olycksbådande."

Det befarade hotet mot Norge föranledde överläggningar mellan den norske försvarsministern Jens Chr Hauge och den brittiske försvarsministern A V Alexander om möjligheterna för Norge att få angelägen försvarsmateriel. Det norska Stortinget accepterade förslag om avsevärt ökade militära anslag. Be-

redskapen förstärktes överlag i de skandinaviska länderna. Danmark mobiliserade.

Dessa dramatiska dagar är fortfarande hårt inpräglade i mitt eget minne. Jag satt då i styrelsen för Svenska Arméns och Flygvapnets Reservofficersförbund. Just dessa spänningsfyllda dagar befann jag mig i Finland som gäst hos det finska reservofficersförbundet. Mina finska vänner hade fått sin regerings syn på läget redovisad av regeringsledamöter som stod den finska reservofficerskåren nära. Farhågorna för en allvarlig kris var påtagliga. Det talades öppet om risken för ett "nytt fortsättningskrig". Jag kommer den dag som idag är ihåg den förtätade nattliga stämningen vid det finska reservofficersrådets sammankomst i bruksorten Valkeakovski, där jag dagen efter deltog i en stor skidfälttävlan.

Bevin telegraferade till Marshall och underströk att det måste handlas innan Norge "går under". En atlantisk stöd-pakt borde – strök han också under – upprättas under medverkan av alla länder som hotades av rysk marsch mot Atlanten – bland dem Norge.

Därmed tog Bevin det första steget till de brittisk-amerikanska förhandlingar som ledde till bildandet av NATO. Norges utsatta ställning – säger Haakon Lie – "ga støtet til dem".

George Marshall svarade dagen därefter och lät meddela Bevin att USA var berett att omedelbart överlägga om ett atlantiskt säkerhetssystem. Den 15 mars mötte Halvard Lange Bevin i Paris. Före någon annan europeisk politiker fick Lange besked om att förhandlingar inletts och att även Kanada anslutit sig. Lange dolde inte för Bevin att man måste räkna med skepsis i både Danmark och Sverige och sade sig inte heller vara säker på att den norska arbetarrörelsen skulle med glädje hälsa det som nu var på väg.

Vintern och våren 1948 var det likväl inte tal om att Norge skulle direkt ansluta sig till en västeuropeisk försvarsallians. Vad som i stället aktualiserades var frågan om ett *skandinaviskt försvarsförbund*.

Därom mera i en kommande artikel om Haakon Lies bok.